

Antra Kļavinska

ETNOLINGVISTISKĀ SITUĀCIJA KRĀSLAVAS RAJONA INDRAS PAGASTĀ

Pētījuma mērķis: izzināt Krāslavas rajona Indras pagasta etnolingvistisko situāciju, noskaidrot iedzīvotāju etnisko pašidentifikāciju, valodu prasmī, priekšstatus par valodu dominanti, funkcionalitāti mikrovidē un makrovidē, lai turpmāk varētu rezultātus salīdzināt ar citu Latgales pagastu datiem, plānot reģiona lingvistiskos procesus. Darbs veikts, izmantojot anketēšanas un kvantitatīvās analīzes metodi.

Pētījuma gaitā secināts: vērojama atšķirība starp oficiālajiem statistikas datiem, kas liecina, ka Indras pagastā dominējošais etnoss ir baltkrievi, un respondentu etniskās piederības apziņu: lielākā daļa aptaujāto sevi atzīst par krieviem. Indras pagastā kā mutiskā, tā rakstiskā saziņā gan mikrovidē, gan makrovidē dominē krievu valoda. Latgaliešu valodas loma pagastā ir nenozīmīga; latviešu valoda kā valsts valoda tiek respektēta pagasta administratīvajās iestādēs, taču ir vēlme kā oficiālās valodas atzīt latviešu un krievu. Nozīmīga ir skolas (latviešu valodas apguve) un baznīcas (lūgšanu valoda – poļu, dievkalpojumi krieviski un latgaliski) loma Indras pagasta lingvistiskās ainās izveidē.

THE ETHNOLINGUISTIC SITUATION IN INDRA MUNICIPALITY IN THE RURAL PART OF KRĀSLAVA REGION

The research is based on the processed questionnaire data gathered during the ethnolinguistic expedition to Indra municipality in the rural part of the region of Kraslava in June, 2007 (120 respondents). The paper analyzes the answers of the respondents regarding the ethnic self-identification of the people, their knowledge of languages, the dominance of languages, and their functions in the micro and macro environments of Indra municipality.

The most important conclusions are:

- There is a noticeable difference between the official statistical data and the notions of ethnic belonging of the respondents: the official statistics state that the dominant ethnic group in Indra municipality are Belorussians; however, the major part of respondents consider themselves to be Russians.*
- The Russian language dominates in verbal and written communication in both the micro and the macro environment. Many respondents admit that they speak „their own” language in the municipality - Russian with lexical, morphological and phonetical elements of Belorussian and Polish.*
- The role of the Latgalian language in the rural municipality is not important; the respondents do not see any perspectives for its use in the future.*
- The Latvian language as the official language is respected in the administration of the municipality; however, there is a wish to recognize both Latvian and Russian as official languages.*

- *The roles of the school (for the acquisition of the Latvian language) and of the Church (the language of praying is Polish, but masses are held in Russian and Latgalian) are important for the formation of the linguistic scenery of Indra municipality.*
- *In the polyethnic and multilingual environment of Indra municipality, there is a predominantly tolerant attitude towards different languages and ethnic groups.*

Rakstā izmantoti Rēzeknes Augstskolas Filoloģijas katedras un Centre d'études linguistiques pour l'Europe (Itālija, Milāna) realizētā projekta "Latgales etnolingvistiskās situācijas izpēte" dati. Projekta mērķis – veikt Austrumlatvijas etnolingvistiskās situācijas izpēti 89 teritoriālajās vienībās, aptaujājot 12000 respondentu, apkopojot iegūtos datus un izstrādājot ieteikumus valodas un izglītības politikas jomā valstī. Konkrētajā pētījumā analizēti Rēzeknes Augstskolas Filoloģijas katedras organizētajā ekspedīcijā Krāslavas rajona Indras pagastā 2007. gada jūnijā savāktie un apkopotie anketu dati, kas ļauj izdarīt provizorisks secinājumus par etniskā sastāva un lietoto valodu ziņā specifiska Latvijas austrumu pierobežas pagasta etnolingvistisko situāciju, iedzīvotāju priekšstatiem par to.

2007. gadā Krāslavas rajona Indras pagasta teritorijā dzīvo 1489 cilvēki. (..) Indras pagastā pēc nacionālā sastāva dzīvo 182 latvieši, 864 baltkrievi, 265 krievi un 178 citas nacionalitātes cilvēki. No kopējā iedzīvotāju skaita 61,1% ir pilsoņi (910 cilvēki), 37,9% ir nepilsoņi (565 cilvēki) un 1,0% ārvalstnieki (14 cilvēki) (Indras pagasts 2008).

Pēc oficiālās statistikas datiem Indras pagastam raksturīgs liels baltkrievu tautības iedzīvotāju īpatsvars (58% no visiem pagasta iedzīvotājiem). Iespējams, tieši tāpēc jau ir veikta šajā mikroareālā dzīvojošo baltkrievu nacionālās identifikācijas un lingvistiskās kompetences izpēte (Jankovjaks 2007: 193–211). Blakus esošajā Krāslavas rajona Kalniešu pagastā un citur Latvijā dzīvojošo lietuviešu sociolingvistisko situāciju ir pētījuši Lietuvas lingvisti (Garšva 2004).

Indras pagastā tika aptaujāti 120 dažādu tautību, vecuma un dzimuma respondenti. Trijās valodās (latviešu, latgaliešu un krievu) izstrādāto anketu jautājumu saturs ļauj atklāt respondentu etnisko un reliģisko piederību, valodu prasmi, attieksmi pret valodu/-ām, valodu lietojuma sfēru, noteiktu valodu lomu, nozīmi nākotnē. Rakstā galvenokārt analizētas respondentu atbildes uz jautājumiem, kas atklāj personu etnisko pašidentifikāciju, valodu prasmi, tiek analizēts, kādās situācijās kāda no valodām dominē. Atsevišķos gadījumos salīdzinājumam tiek piedāvāti projekta pirmajā posmā (2006. gadā) savākti 5802 anketu vidējās statistikas dati.

Etniskā pašidentifikācija

Indras pagasta iedzīvotāju etniskās piederības izjūtu joprojām ietekmē vēsturiskie notikumi, ilggadēja vairāku etnosu (latvieši, latgalieši, poļi, baltkrievi, krievi) un reliģiju draudžu (katoļi, pareizticīgie, vecticībnieki, luterāņi) līdzāspastāvēšana.

Anketēšanas metodika paredz, ka intervētājs aizpilda titullapu, kurā tiek atzīmēta respondenta tautība. Personīgā pieredze rāda, ka respondenti parasti nosauc tautību, kura ir norādīta pasē, taču atsevišķi respondenti iesaistās diskusijā, norādot, ka viņi ir “internacionāli” vai vienlaicīgi vairākiem etnosiem piederīgi, lai arī pasē esot rakstīta tautība, piemēram, baltkrievs. Šis fakts liecina, ka iedzīvotāju etniskā pašidentifikācija nesakrīt ar formālo ierakstu pasē. Anketu saturā ir jautājums, kas rosina respondentu padomāt par savu etnisko piederību vai arī apliecināt etniskās apziņas trūkumu (*Q0205 Jūs sevi uzskatāt par...*). Atbilžu variantos piedāvāti ne tikai oficiālie tautību apzīmējumi, bet arī jēdzieni *latgalietis*, *padomju cilvēks*. Indras pagastā aptaujātie respondenti sevi identificēja kā (kopējais respondentu skaits – 120):

- 1) vienam etnosam piederīgus (krievu – 47, baltkrievu – 21, latvieti – 20, latgalieti – 13, poli – 5, ukraiņi – 2),
- 2) diviem etnosiem piederīgus (latvieti un latgalieti – 2, latvieti un krievu – 3, latgalieti un baltkrievu – 1, krievu un latgalieti – 1, baltkrievu un poli – 1),
- 3) nevienam no etnosiem nepiederīgus – 4.

Šāda etniskā pašidentifikācija nesakrīt ar oficiālajiem statistikas datiem, kas bieži vien neatspoguļo objektīvo realitāti. Arī Indras baltkrievu pētnieks Mirosļavs Jankovjaks konstatē, ka Krāslavas rajona iedzīvotāju “tautība tikusi mainīta atkarībā no valdošās varas. Līdz Pirmajam pasaules karam (cariskās administrācijas laikā) šajā apgabalā dzīvoja daudz baltkrievu katoļu. Starp Pirmo un Otro pasaules karu Polijas valdība katoļticīgos iedzīvotājus atzina par poļiem. Padomju Savienībai nākot pie varas, daudzi no tiem (..) tika atzīti par baltkrieviem. Personas, kas ieeļoja no BPSR, Latvijas administrācija reģistrē kā baltkrievus. Neatkarīgās Latvijas administrācija, izdodot jaunās pasas, balstījās galvenokārt uz iepriekšējās administrācijas datiem. Arī paši iedzīvotāji nereti mainīja savu tautību, lai izvairītos no represijām un atrastu darbu.” (Jankovjaks 2007: 201)

Anketēšanas rezultāti liecina, ka, pēc iedzīvotāju domām, dominējošais etnoss Indras pagastā ir nevis baltkrievi, bet krievi. Tas varētu būt padomju periodam raksturīgās rusifikācijas rezultāts (daudzi baltkrievi zaudējuši savu etnisko vitalitāti); jaunākās paaudzes respondenti, iespējams, sevi uzskata par krieviem, jo ikdienā gan mikrovidē (ģimenē), gan makrovidē runā krievu valodā. Par latgalieti sevi atzīst 13 respondenti, lai gan lielākā daļa no viņiem, iespējams, to uztver vairāk kā teritoriālo, nevis etnisko piederību. Salīdzinot ar

dažādos Latgales pagastos veiktās aptaujas vidējo statistiku, kur 1,6% respondentu atzīst sevi par diviem etnosiem piederīgiem (pēc projekta datu bāzes datiem, RA Filoloģijas katedra 2006), sevi par tādiem Indras pagastā uzskata krietni vairāk aptaujāto (6,6%), kas nāk no jauktām ģimenēm.

Polietniskums un līdz ar to arī daudzvalodība kļuvusi par daudzu mūsdienu Eiropas (un ne tikai) valstu būtisku pazīmi. Arī Austrumlatvijai raksturīgs vēsturisku apstākļu nosacīts polietniskums. Krāslavas rajona Indras pagasta iedzīvotāju etniskā daudzveidība tomēr ievērojami atšķiras no pārējo Austrumlatvijas respondentu etniskās piederības konstatējuma vidējās statistikas datiem, kas liecina, ka par latvieti sevi uzskata 41,6% respondentu, par krievu/-ieti – 24,6%, par latgalieti – 31,3%, par baltkrievu/-ieti – 1,3%, par poli/-ieti – 1,1%, par ebreju/-ieti – 0,1%, par padomju cilvēku – 0,3%, par citas nacionalitātes pārstāvi – 1,3% (pēc projekta datu bāzes datiem, RA Filoloģijas katedra 2006). Tas ļauj secināt, ka dažādos Austrumlatvijas pagastos ir atšķirīga etniskā un līdz ar to arī atšķirīga lingvistiskā situācija: dažāda etnosu un valodu dominante.

Valodu funkcionēšanas sfēras

Valoda ir viena no etnosa pamatpazīmēm, taču „etniskuma un valodas saikne ir sociālu, kontekstuālu un vēsturisku apstākļu nosacīta”. (Fishman 2007: 330) Etniskā identitāte bieži ir saistīta ar nacionālo vai etnisko valodu, bet ir arī vērā ņemami izņēmumi. Piemēram, īri ir zaudējuši gēlu valodu, bet ne nacionālās piederības izjūtu. Daudzi Āfrikas aborigēni ir zaudējuši savas iezemiešu valodas, bet ne visos gadījumos zaudējuši savu etnisko identitāti vai kultūras vitalitāti (Malmkjaer 2004: 482).

Uz jautājumu par dzimto valodu (*Q0301 Jūsu dzimtā valoda*) Indras pagastā saņemtas šādas atbildes: krievu – 87, latviešu – 11, latviešu un krievu – 4, baltkrievu – 4, krievu un baltkrievu – 3, latgaliešu – 2, ukraiņu – 1, vecmāmiņas – 1, nav atbildes – 7. Krievu valodu kā dzimto atzīst ne tikai tie respondenti, kas sevi uzskata par krieviem, bet arī baltkrievi, poļi u.c. 7 no 120 respondentiem atzīst divas valodas par dzimtajām; 7 vispār nav spējuši nosaukt dzimto valodu. Arī atbildēs par pagastā biežāk lietoto valodu (*Q 0302 Kā Jūs savā pagastā sauca valodu, kurā runājat visbiežāk?*) dominē krievu valoda: krievu – 81, jaukta krievu un baltkrievu – 9, vietējā – 4, dzimtā – 2, krievu un latviešu – 2, latviešu – 1, nav atbildes – 21. Fakts, ka 21 respondents nav vispār atbildējis uz šo jautājumu, liek domāt, ka iedzīvotājiem sagādā grūtības definēt pagastā biežāk lietoto valodu. Iespējams, tāpēc, ka tā ir “vietējā” krievu valoda ar baltkrievu un poļu valodu fonētiskiem, morfoloģiskiem un leksiskiem elementiem vai arī baltkrievu izloksnes (Jankovjaks 2007: 205).

Jautājumā par valodām, kuru prasme Indras pagasta iedzīvotājiem piemīt lielākā vai mazākā mērā, vērojama lielāka daudzveidība: krievu valodu prot visi 120 respondenti, latviešu – 85, baltkrievu – 56, angļu – 19, latgaliešu – 18, ukraiņu – 16, poļu – 13, vācu – 8, „savu” – 4, lietuviešu – 3, čigānu – 1, franču – 1. Atbildēs redzamas gan ikdienas saziņā lietotās, gan skolā apgūtās valodas; secināms, ka lielākā daļa respondentu ir bilingvāli vai pat multilingvāli. Īpatnēji, ka latgaliešu valodas loma šajā mikroareālā salīdzinājumā ar citiem Latgales pagastiem (anketēšanas 1. posmā konstatēts, ka latgaliešu valodu prot 67,9% no aptaujātajiem) ir niecīga.

„Atkarībā no vēsturiskajiem apstākļiem, laika perioda un administratīvās varas, katrai no valodām ir piedēvēts atšķirīgs prestižs un funkcionēšanas nosacījumi konkrētās dzīves sfērās.” (Jankovjaks 2007: 205) Viens no sociolingvistikas uzdevumiem ir atklāt, kuras valodas (valodu varianti) tiek runātas dažādās runātāju grupās dažādās situācijās. Anketēšanas rezultātā tika noskaidrotas Indras pagastā mutvārdu saziņā un rakstos lietoto valodu sfēras gan mikrovidē, gan makrovidē (apkopojumu sk. 1., 2., 3. tabulā).

Indras pagastā kā mutiskā, tā rakstiskā saziņā dominē krievu valoda. Daudzi aptaujātie atzīst, ka pagastā runā “savā” valodā (krievu valodā ar baltkrievu un poļu valodas elementiem). Liela daļa aptaujāto gan mikrovidē, gan makrovidē sazinās bilingvāli (vērojamas dažādas valodu variācijas: krievu un latviešu, krievu un baltkrievu, krievu un poļu u.c.).

Latviešu valodas kā valsts valodas loma tiek respektēta pagasta administratīvajās iestādēs, taču ir vēlme kā oficiālās valodas atzīt latviešu un krievu (88 respondenti). Sarunās daudzi pagasta iedzīvotāji piebilda, ka latviešu valodas nākotne pagastā būs atkarīga no jaunākās paaudzes, proti, ja latviešu skolu beigušie jaunieši paliks dzimtajā pagastā, latviešu valodas loma kļūs nozīmīgāka.

Indras pagasta lingvistiskās ainas izveidē nozīmīga ir baznīcas (lūgšanu valoda – poļu, dievkalpojumi krieviski un latgaliski) un skolas (latviešu valodas apguve) loma. Lielākā daļa aptaujāto (71) izteikuši vēlmi, lai bērni mācītos skolā ar latviešu mācību valodu; ja būtu iespēja, 20 aptaujātie atdotu savus bērnus mācīties divvalodīgā, 4 – daudzvalodīgā skolā, 19 – skolā ar krievu mācību valodu, pa vienam – poļu un baltkrievu skolās.

Latgaliešu valodas loma pagastā ir nenozīmīga, respondenti nesaskata perspektīvas arī tās lietojumam nākotnē. Indras pagasta polietniskajā un multilingvālajā vidē lielākoties raksturīga toleranta attieksme pret dažādām valodām un etnosiem.

LITERATŪRAS SARAKSTS

Clyne, Michael (2007). Multilingualism. *The Handbook of Sociolinguistics*. Ed. Coulmas F. Oxford, Cambridge, Mass: Blackwell Publishers. 301–313.

Fishman, Joshua Aaron (2007). Language and ethnicity: The View from Within. *The Handbook of Sociolinguistics*. Ed. Coulmas F. Oxford, Cambridge, Mass: Blackwell Publishers. 327–341.

Garšva, Kazimieras (2004). *Latvijos lietuviai: jų istorija, šneketos, telkiniai, kultūra*. (Puslapis parengtas pagal informaciją, skelbiamą žurnale *Žiemgala*. Nr. 2. http://www.baltu.lt/Kalbos/liet_kalb_telk.htm#Latgalos%20lietuviai

Indras pagasts. 2008. <http://www.kraslavasrajons.lv/index.php?id=44>

Jankovjaks, Miroslavs (2007). Krāslavas rajonu apdzīvojošo baltkrievu minoritāšu daudzvalodība. Valodas funkcionēšanas sfēras. *Linguistica Lettica*. 2007. Nr. 16. Rīga: LU Latviešu valodas institūts. 193–211.

Malmkjær, Kristen (ed.). (2004). *The Linguistics Encyclopedia*. London, New York: Routledge. 64–75.

Герд, Александр (2005). Полиэтничность и билингвизм как основные тенденции языкового развития в современных государствах. *Введение в этнолингвистику*. Санкт-Петербург: Изд-во С.-Петерб. ун-та. 34–45.

1. tabula *Valodu lietojuma sfēras Indras pagasta mikrovidē. Runā (120 respondenti)*

Table 1: *Areas of language use in Indra municipality (micro environment):*

Spoken (120 respondents)

<i>Sfēra</i>	<i>Krievu</i>	<i>Latviešu</i>	<i>Baltkrievu</i>	<i>Savā</i>	<i>Citā</i>	<i>Bilingvāli</i>	<i>Nav atbildes</i>
Ar māti	85	6	3	8	3	12	3
Ar tēvu	79	5	6	9	4	11	6
Ar brāļiem, māsām	79	4	4	7	3	18	5
Ar dzīvesbiedru,	80	3	-	4	-	23	10
Ar vecākiem radniekiem	73	3	2	4	1	36	1
Ar bērniem	67	6	-	3	1	18	25

2. tabula *Valodu lietojuma sfēras Indras pagasta makrovidē. Runā (120 respondenti)*Table 2: *Areas of language use in Indra municipality (macro environment): Spoken (120 respondents)*

<i>Sfēra</i>	<i>Krievu</i>	<i>Latviešu</i>	<i>Baltkrievu</i>	<i>Savā</i>	<i>Citā</i>	<i>Bilingvāli</i>	<i>Nav atbildes</i>
Ar kaimiņiem	93	1	1	4	-	19	2
Ar skolotājiem	55	10	-	5	1	39	10
Ar mācītāju	69	14	-	3	6	13	15
Veikalā	80	2	1	3	-	34	-
Darbā	67	5	-	3	-	34	11
Admin. iestādēs	57	20	-	-	-	41	2
Brīvajā laikā	92	-	1	5	-	20	2

3. tabula *Valodu lietojuma sfēras Indras pagastā. Sarakste (120 respondenti)*Table 3: *Areas of language use in Indra municipality: Written (120 respondents)*

<i>Sfēra</i>	<i>Latviešu</i>	<i>Krievu</i>	<i>Baltkrievu</i>	<i>Latviešu un krievu</i>	<i>Nav atbildes</i>
Privātā sarakste	4	93	1	19	3
Lietišķā sarakste	40	40	-	25	15